Галицький економічний вісник https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu
Galician economic journal, No 4 (101) 2026
https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2026.04
ISSN 2409-8892. Web: **http://galicianvisnyk.tntu.edu.ua**

ACCOUNTING AND TAXATION

ОБЛІК І ОПОДАТКУВАННЯ

УДК 336.22

АКЦИЗНЕ ОПОДАТКУВАННЯ ТЮТЮНОВИХ ТА АЛКОГОЛЬНИХ ВИРОБІВ В УКРАЇНІ: ФІСКАЛЬНА ЕФЕКТИВНІСТЬ, СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ВПЛИВ ТА ДЕТІНІЗАЦІЯ РИНКУ

Наталія Бондаренко
Університет митної справи та фінансів, Дніпро, Україна
ORCID: 0000-0003-4733-8159

Павло Шишов
Університет митної справи та фінансів, Дніпро, Україна
ORCID: 0009-0005-5581-8525

Резюме. *Досліджено акцизне оподаткування тютюнових та алкогольних виробів в Україні як інструмент фіскальної політики, регулювання споживання та детінізації ринку підакцизної продукції. Обґрунтовано, що акцизний податок виконує не лише фіскальну, а й соціально-економічну функцію, пов'язану зі скороченням споживання шкідливих товарів і компенсацією державних витрат у сфері охорони здоров'я. Проаналізовано механізм акцизного оподаткування тютюнової продукції в Україні, зокрема застосування специфічних та адвалорних ставок і мінімального акцизного податкового зобов'язання. Визначено, що підвищення ставок акцизного податку здійснюється у межах гармонізації податкового законодавства України з вимогами Директиви Ради 2011/64/ЄС. На основі аналізу статистичних даних за 2020–2025 роки встановлено стійке зростання надходжень від акцизного податку навіть в умовах воєнних та економічних викликів. Доведено, що попит на тютюнові та алкогольні вироби характеризується низькою ціновою еластичністю, що забезпечує високу фіскальну ефективність акцизного оподаткування. Встановлено, що надходження від акцизного податку на тютюнові вироби у 2020–2025 роках зросли більш ніж на 55%, а тютюновий сегмент формує основну частку акцизних доходів бюджету. Досліджено взаємозв'язок між акцизними надходженнями та фінансуванням системи охорони здоров'я. Визначено, що акцизний податок частково компенсує суспільні витрати, пов'язані зі споживанням тютюнових та алкогольних виробів, однак його фіскальний потенціал залишається обмеженим. Особливу увагу приділено проблемам тінізації ринку підакцизної продукції. Встановлено, що зростання податкового навантаження без ефективного контролю може стимулювати розвиток нелегального ринку та втрати бюджетних надходжень. Проаналізовано сучасні напрями детінізації ринку, зокрема цифровізацію податкового адміністрування, упровадження електронних інструментів контролю та посилення державного регулювання обігу підакцизних товарів. Доведено, що ефективність акцизної політики залежить від збалансованого поєднання фіскальних інтересів держави, соціальних цілей і результативного податкового адміністрування.*

Ключові слова: *акцизний податок, тютюнові вироби, алкогольні вироби, фіскальна ефективність, податкова політика, бюджетні надходження, детінізація ринку, податкове адміністрування.*

Дата надходження 25.06.2026
Дата прийняття 16.07.2026
https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2026.04.081 *Дата публікації 31.08.2026*

Corresponding author: Natalya Bondarenko; e-mail: bondarenkonatalya1@gmail.com

UDC 336.22

EXCISE TAXATION OF TOBACCO AND ALCOHOL PRODUCTS IN UKRAINE: FISCAL EFFICIENCY, SOCIO-ECONOMIC IMPACT AND MARKET DE-SHADOWING

Natalya Bondarenko
University of Customs and Finance, Dnipro, Ukraine

Pavlo Shyshov
University of Customs and Finance, Dnipro, Ukraine

Summary. *The article examines excise taxation of tobacco and alcohol products in Ukraine as an instrument of fiscal policy, consumption regulation, and de-shadowing of the excisable goods market. It is substantiated that the excise tax performs not only a fiscal function but also a socio-economic one, related to reducing the consumption of harmful goods and compensating state expenditures in the healthcare sector. The mechanism of excise taxation of tobacco products in Ukraine is analysed, in particular the application of specific and ad valorem rates, as well as the minimum excise tax liability. It is determined that the increase in excise tax rates is carried out within the framework of harmonising Ukrainian tax legislation with the requirements of Council Directive 2011/64/EU. Based on the analysis of statistical data for 2020–2025, a steady growth of excise tax revenues has been established, even under wartime and economic challenges. It is proven that the demand for tobacco and alcohol products is characterised by low price elasticity, which ensures the high fiscal efficiency of excise taxation. It has been established that revenues from the excise tax on tobacco products increased by more than 55% during 2020–2025, with the tobacco segment forming the main share of excise budget revenues. The relationship between excise revenues and the financing of the healthcare system has been examined. It is determined that the excise tax partially compensates for the social costs associated with the consumption of tobacco and alcohol products; however, its fiscal potential remains limited. Particular attention is paid to the problems of shadowing of the excisable goods market. It is established that an increase in the tax burden without effective control may stimulate the development of the illegal market and lead to losses in budget revenues. Modern directions for de-shadowing the market are analysed, in particular the digitalisation of tax administration, the implementation of electronic control instruments, and the strengthening of state regulation of the circulation of excisable goods. It is proven that the effectiveness of excise policy depends on a balanced combination of the state's fiscal interests, social objectives, and effective tax administration.*

Key words: *excise tax, tobacco products, alcohol products, fiscal efficiency, tax policy, budget revenues, market de-shadowing, tax administration.*

Received 25.06.2026
Accepted 16.07.2026
https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2026.04.081 *Published 31.08.2026*

Постановка проблеми. Акцизне оподаткування тютюнових та алкогольних виробів посідає важливе місце у системі непрямих податків України, поєднуючи фіскальну та регулюючу функції. З одного боку, акцизний податок забезпечує стабільні надходження до державного бюджету, формуючи суттєву частку доходів від оподаткування споживання. З іншого – виступає інструментом впливу на структуру попиту та рівень споживання продукції, що має негативні соціально-економічні наслідки для суспільства.

В умовах євроінтеграційних зобов'язань України та імплементації положень Директива Ради 2011/64/ЄС відбувається поетапне підвищення акцизних ставок, спрямоване на гармонізацію податкового законодавства з нормами Європейського Союзу. Проте механічне збільшення податкового навантаження не гарантує автоматичного досягнення як фіскальних, так і соціальних цілей. Зростання ставок може супроводжуватися скороченням легального споживання, перерозподілом попиту на дешевші сегменти продукції або розширенням тіньового ринку, що, своєю чергою, впливає на стабільність бюджетних надходжень.

Особливої актуальності набуває питання оцінювання фіскальної ефективності акцизного оподаткування в контексті його соціально-економічного впливу та здатності компенсувати державні видатки, пов'язані з наслідками споживання тютюнових і

алкогольних виробів. Недостатньо дослідженим залишається комплексний взаємозв'язок між динамікою акцизних ставок, обсягами бюджетних надходжень, фінансуванням системи охорони здоров'я та рівнем тінізації ринку підакцизної продукції в умовах воєнних та інституційних трансформацій 2020–2025 років.

Таким чином, виникає потреба у системному науковому аналізі акцизної політики України з позицій фіскальної результативності, соціально-економічної доцільності та ефективності механізмів детінізації ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика використання фіскальної політики як інструменту регулювання соціально-економічних процесів і охорони здоров'я перебуває в центрі уваги як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. У контексті обраного напряму дослідження особливого значення набувають праці, у яких акцизний податок розглядається не лише як джерело наповнення бюджету, а і як інструмент компенсації суспільних витрат, пов'язаних зі споживанням підакцизної продукції. Зокрема, в аналітичних матеріалах Асоціації міст України підкреслюється, за своєю природою, зазвичай, акцизний податок, окрім фіскальної функції, запроваджується з метою покриття суспільних витрат, пов'язаних зі споживанням оподатковуваної продукції [1, с. 3]. Такий підхід підтверджує доцільність трансформації акцизу в дієвий інструмент фінансування заходів у сфері охорони здоров'я.

Суттєвий внесок у дослідження медичного та фіскального ефектів підвищення акцизів на тютюнові вироби здійснили експерти Віденського інституту міжнародних економічних досліджень. У їхніх роботах обґрунтовується визначальна роль податкового навантаження як одного з найефективніших інструментів зниження рівня споживання тютюну та пов'язаних із ним показників смертності [2, с. 9].

Макроекономічні та інституційні аспекти податкової політики розкриваються у працях вітчизняних дослідників, які акцентують увагу на можливостях держави впливати на економічні процеси через зміну податкових ставок, структури оподаткування та надання податкових стимулів. Такий підхід дозволяє формувати сприятливе середовище для розвитку пріоритетних галузей економіки, а також стимулювати інвестиційну та інноваційну діяльність [3, с. 3].

Важливим напрямом сучасних досліджень є євроінтеграційний аспект податкової політики. У звітах Європейської Комісії та аналітичних матеріалах ОЕСР наголошується на необхідності гармонізації податкових систем як передумови ефективного функціонування єдиного внутрішнього ринку ЄС [4, с. 4; 5, с. 15]. При цьому особлива увага приділяється забезпеченню фіскальної ефективності податкової системи, що передбачає оптимізацію структури податкових надходжень з урахуванням принципів справедливості, ефективності, простоти й стабільності [5, с. 19].

У наукових дослідженнях значна увага приділяється також визначенню фіскальної ефективності акцизного податку як економічної категорії. Зокрема, обґрунтовується доцільність її оцінювання через систему відносних показників, що відображають частку акцизних надходжень у ВВП, доходах зведеного бюджету та податкових надходженнях. Такий підхід дозволяє комплексно оцінити роль акцизу у формуванні бюджетних ресурсів і забезпеченні макрофінансової стабільності [6, с. 4; 7, с. 4].

Водночас у науковій літературі наголошується на необхідності дотримання балансу між фіскальною результативністю та ризиками тінізації ринку. Дослідники наголошують, що надмірне податкове навантаження або неузгоджені регуляторні обмеження можуть стимулювати розвиток нелегального обігу підакцизної продукції. У зв'язку з цим обґрунтовується потреба у формуванні збалансованої податкової політики, яка поєднує інтереси бюджету та завдання детінізації економіки [7, с. 4; 8, с. 4].

Окремим напрямом досліджень є проблематика тіньової економіки та її впливу на фіскальну стійкість держави. У працях зарубіжних науковців доводиться, що поширення тіньового сектора знижує ефективність податкової системи, обмежує можливості фінансування суспільних благ і ускладнює досягнення цілей сталого розвитку [9, с. 1]. У цьому контексті обґрунтовується необхідність застосування комплексного підходу до детінізації, який передбачає не лише оптимізацію податкових ставок, а й удосконалення системи податкового адміністрування.

Суттєву роль у цьому процесі відіграє упровадження сучасних цифрових інструментів контролю за обігом підакцизних товарів, зокрема систем типу Track & Trace, що забезпечують підвищення прозорості ланцюгів постачання та створюють додаткові можливості для виявлення нелегальних операцій. Загалом ефективна система адміністрування акцизного податку має поєднувати високий рівень фіскальної результативності з простотою, прозорістю та стимулюванням легальної економічної діяльності [6, с. 181].

Детінізація економіки та підвищення рівня податкової дисципліни розглядаються як ключові напрями податкової політики в умовах євроінтеграції. У міжнародних дослідженнях наголошується на підвищенні рівня дотримання податкового законодавства сприяє покращенню функціонування економіки та зміцненню фіскальної бази держави [6, с. 140]. Водночас цифровізація податкового адміністрування розширює можливості податкових органів щодо доступу до релевантної інформації та підвищує ефективність протидії податковим правопорушенням [10, с 1]. Нормативною основою гармонізації акцизного оподаткування виступають положення Директиви Ради 2011/64/ЄС [11], які визначають вимоги до структури та мінімального рівня ставок акцизного податку.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, у вітчизняній літературі переважає фрагментарний підхід до дослідження акцизної політики. Зокрема, недостатньо систематизованими залишаються питання комплексного оцінювання взаємозв'язку між рівнем акцизного навантаження, бюджетною ефективністю та масштабами тіньового сектора в умовах євроінтеграції та цифровізації податкового адміністрування. Це зумовлює необхідність подальших досліджень у зазначеному напрямі.

Мета дослідження – комплексний аналіз акцизного оподаткування тютюнових та алкогольних виробів в Україні як інструменту фіскальної політики та регулювання споживання, а також обґрунтування його впливу на бюджетні надходження, соціально-економічні процеси та рівень тінізації ринку в умовах євроінтеграції та цифровізації податкового адміністрування.

Постановка завдання. Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання: розкрити економічну сутність та функціональне призначення акцизного податку в системі непрямого оподаткування України та проаналізувати динаміку ставок у контексті гармонізації з вимогами Директиви Ради 2011/64/ЄС; дослідити взаємозв'язок між підвищенням акцизних ставок, зміною рівня цін і динамікою легальних обсягів реалізації продукції; оцінити фіскальну ефективність акцизного оподаткування шляхом аналізу бюджетних надходжень; проаналізувати вплив акцизної політики та цифрових інструментів адміністрування на рівень тінізації ринку підакцизних товарів.

Методологічною основою дослідження є системний підхід до аналізу акцизного оподаткування як складової податкової політики держави. У роботі використано методи аналізу і синтезу – для розкриття економічної сутності акцизу; статистичний і динамічний аналіз – для оцінювання змін ставок, надходжень і цінових показників у 2020–2025 рр.; порівняльний метод – для зіставлення національної практики з вимогами Директиви Ради 2011/64/ЄС; а також методи узагальнення та графічного аналізу – для інтерпретації результатів.

Виклад основного матеріалу. Акцизний податок у сучасній податковій системі України виступає одним із ключових інструментів непрямого оподаткування, що поєднує фіскальні та регуляторні функції. Його специфіка полягає в тому, що він включається до ціни товару та фактично сплачується кінцевим споживачем, що дозволяє державі здійснювати прихований перерозподіл фінансових ресурсів. Як економічна категорія, акциз відображає вилучення частини доходу споживача через механізм ціноутворення, що надає йому особливого значення у системі державного регулювання.

У структурі доходів державного бюджету України акцизний податок традиційно займає вагоме місце серед непрямих податків. Його роль особливо зростає в умовах макроекономічної нестабільності, оскільки він характеризується відносно високою стабільністю надходжень. Це пояснюється тим, що попит на підакцизні товари, зокрема тютюн та алкоголь, є відносно нееластичним, що дозволяє державі отримувати стабільні доходи навіть за умов економічних коливань.

Водночас у сучасній економічній теорії акцизний податок дедалі частіше розглядається не лише як фіскальний інструмент, а як засіб коригування поведінки споживачів. Споживання тютюнових та алкогольних виробів супроводжується значними негативними зовнішніми ефектами, що проявляються у зростанні державних витрат на охорону здоров'я, зниженні продуктивності праці та погіршенні демографічних показників. У зв'язку з цим акциз виконує функцію фінансового компенсатора таких втрат.

За даними міжнародних досліджень, підвищення акцизних ставок є одним із найефективніших інструментів скорочення споживання шкідливих товарів. Зокрема, експерти Світового банку зазначають, що за умови належної реалізації податкові реформи можуть одночасно забезпечувати як фіскальний ефект, так і покращення показників громадського здоров'я [12, с. 3]. Це свідчить про подвійний характер акцизного оподаткування, що поєднує економічні та соціальні цілі.

Актуальність такого підходу підтверджується статистичними даними щодо смертності населення. Значна частка смертей пов'язана зі споживанням тютюну та алкоголю, що формує додатковий тиск на систему охорони здоров'я [13]. У цьому контексті акцизні надходження доцільно розглядати як ресурс для компенсації відповідних державних витрат.

Механізм акцизного оподаткування тютюнових виробів в Україні характеризується складною структурою, що включає специфічні та адвалорні ставки, а також мінімальне акцизне податкове зобов'язання. Такий підхід дозволяє одночасно забезпечити гарантований рівень податкових надходжень і впливати на цінову доступність продукції. Специфічна ставка встановлюється у фіксованому розмірі на одиницю товару, тоді як адвалорна – у відсотках до ціни, що дозволяє враховувати цінову диференціацію продукції.

Застосування мінімального акцизного податкового зобов'язання спрямоване на запобігання заниженню податкової бази та забезпечення мінімального рівня податкового навантаження. У сукупності це формує ефективну модель оподаткування, яка відповідає європейським стандартам.

Підвищення акцизних ставок в Україні значною мірою зумовлене євроінтеграційними процесами. Відповідно до вимог Директиви Ради 2011/64/ЄС встановлюються мінімальні стандарти оподаткування тютюнових виробів, що передбачають як відносні, так і абсолютні показники податкового навантаження [11]. Імплементація цих вимог здійснюється поступово, що дозволяє уникнути різких шоків для ринку.

Прийняття Закону № 466-IX закріпило графік поетапного підвищення ставок акцизного податку, що створило передбачуване податкове середовище для суб'єктів

господарювання [14]. Такий підхід відповідає принципам податкової стабільності та забезпечує можливість довготривалого планування.

Емпіричний аналіз фіскальної ефективності акцизного оподаткування доцільно здійснювати на основі динаміки бюджетних надходжень, що дозволяє оцінити результативність реалізації податкової політики. Як бачимо з даних, наведених на рис. 1, протягом 2020–2025 років спостерігається стійка тенденція до зростання надходжень від акцизного податку, що свідчить про високу фіскальну ефективність цього інструменту.

Зокрема, надходження від акцизного податку на тютюнові вироби зросли з 52,4 млрд грн у 2020 році до понад 81,6 млрд грн у 2025 році, що становить приріст понад 55%. Як ілюструє рис. 1, навіть попри кризові явища 2022 року, пов'язані з воєнними діями та порушенням логістичних ланцюгів, акцизні надходження демонструють відносну стійкість і швидке відновлення у наступні періоди.

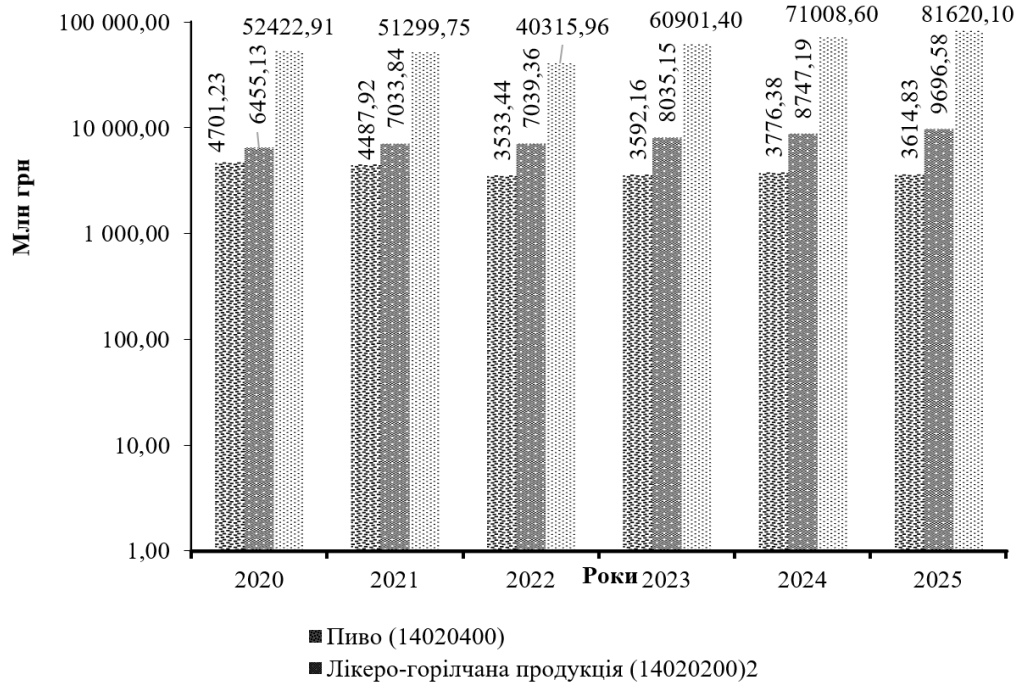

Рисунок 1. Динаміка фактичних надходжень акцизного податку до зведеного бюджету України у 2020–2025 рр., млн грн (за даними Open Budget)

Джерело: складено авторами за даними [15].

Аналіз структури акцизних надходжень, наведено на рис. 1, він також дозволяє зробити висновок, що тютюнові вироби формують домінуючу частку доходів від акцизного податку, значно випереджаючи алкогольну продукцію. Це свідчить про концентрацію фіскального навантаження саме на тютюновому сегменті, що відповідає як фіскальним, так і соціальним цілям державної політики.

Таким чином, дані, наведені на рис. 1, свідчать, що підвищення ставок акцизного податку в Україні супроводжується зростанням бюджетних надходжень. З урахуванням підвищення роздрібних цін на тютюнові вироби це узгоджується з теоретичними положеннями щодо низької цінової еластичності попиту на них.

Поглиблення аналізу фіскальної ефективності акцизного оподаткування потребує оцінювання взаємозв'язку між обсягами акцизних надходжень та фінансуванням системи охорони здоров'я. Як свідчать дані, наведені на рис. 2, протягом 2020–2025 років спостерігається загальна тенденція до зростання як видатків на охорону здоров'я, так і надходжень від акцизного податку.

Зокрема, обсяг бюджетного фінансування системи охорони здоров’я зріс із 126,37 млрд грн у 2020 році до 214,68 млрд грн у 2025 році, що свідчить про посилення пріоритетності цієї сфери в державній політиці. Водночас акцизні надходження від тютюнових та алкогольних виробів демонструють стійку позитивну динаміку, що дозволяє розглядати їх як відносно стабільне джерело наповнення бюджету.

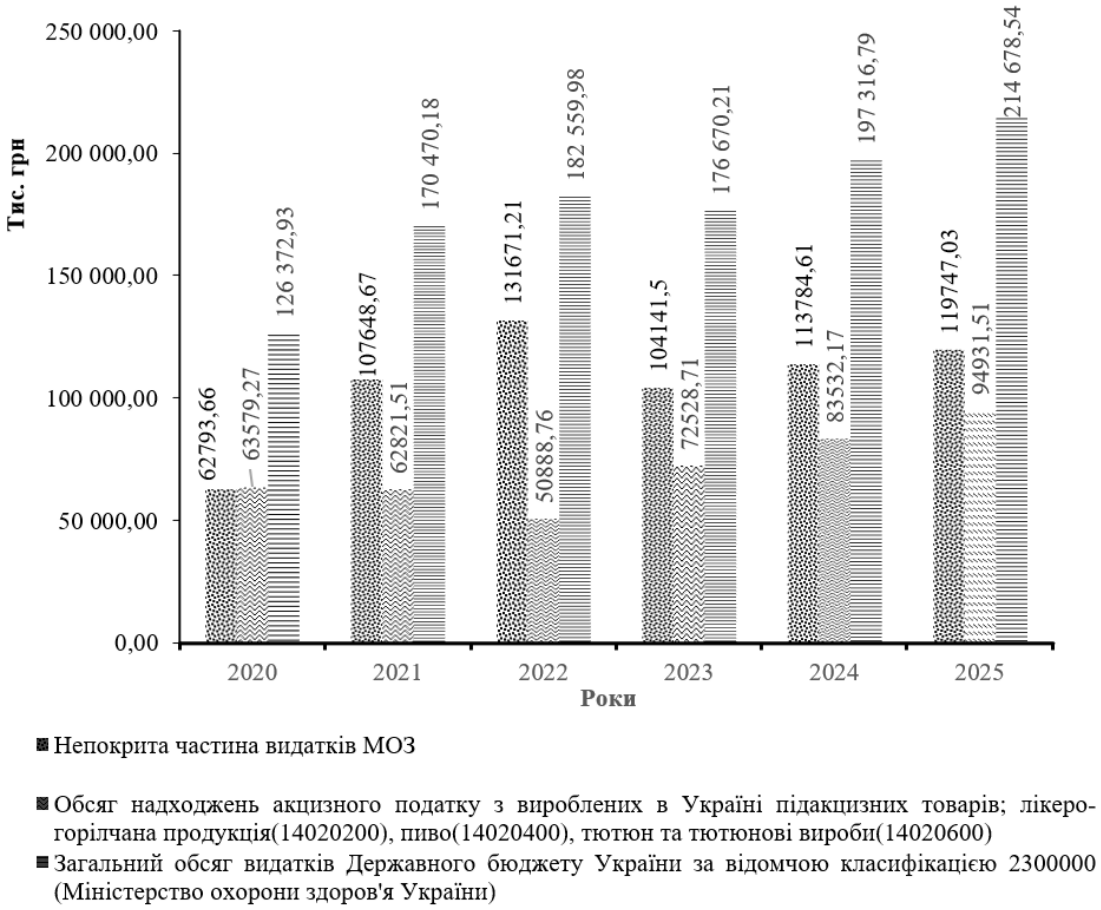

Рисунок 2. Аналіз фіскальної ефективності акцизних податків (алкоголь, тютюн) у фінансуванні системи охорони здоров'я України

Джерело: складено авторами за даними [15; 16].

Як ілюструє рис. 2, частка покриття видатків на охорону здоров’я за рахунок акцизного податку має тенденцію до поступового зростання і станом на 2025 рік досягає 44,2%. Це свідчить про підвищення ролі акцизного оподаткування у фінансуванні соціально значущих витрат, зокрема тих, що пов’язані з подоланням наслідків споживання шкідливих товарів.

Разом з тим, аналіз даних, наведених на рис. 2, дозволяє виявити наявність стійкого розриву між загальним обсягом видатків на охорону здоров’я та сумою акцизних надходжень. Незважаючи на позитивну динаміку останніх, їх обсяг не забезпечує повного покриття потреб галузі, що свідчить про обмеженість фіскального потенціалу акцизного податку як інструменту фінансування системи охорони здоров’я.

Більш детальний аналіз динаміки показників, наведених на рис. 2, дозволяє уточнити виявлені тенденції. Так, у 2020–2021 роках спостерігається відносно помірне зростання як видатків на охорону здоров’я, так і акцизних надходжень, що відображає поступову стабілізацію бюджетної системи. У 2022 році, попри суттєві макроекономічні

виклики, пов'язані з воєнними подіями, фінансування галузі зазнає коливань, тоді як акцизні надходження демонструють вищу стійкість до зовнішніх шоків. Упродовж 2023–2025 років простежується більш виражена позитивна динаміка обох показників, що свідчить про адаптацію економіки та поступове відновлення фіскальної спроможності держави.

Окремої уваги заслуговує співвідношення темпів зростання видатків і акцизних надходжень. Як бачимо з рис. 2, в окремі періоди видатки на охорону здоров'я зростають швидшими темпами, ніж відповідні податкові надходження, що призводить до зниження рівня їх покриття. В інших періодах, навпаки, акцизні надходження характеризуються більшою стабільністю, що сприяє підвищенню їх ролі у фінансуванні галузі. Така нерівномірність свідчить про залежність бюджетних видатків від ширшого кола макроекономічних та інституційних факторів.

У цьому контексті акцизний податок доцільно розглядати як складову комплексного механізму компенсації негативних зовнішніх ефектів споживання тютюнових та алкогольних виробів. Його зростаюча роль у структурі доходів бюджету, відображена на рис. 2, опосередковано свідчить про ефективність податкової політики, однак не усуває потреби у вдосконаленні механізмів адміністрування та протидії тіньовому ринку.

Отже, дані, наведені на рис. 2, підтверджують, що акцизний податок відіграє вагому роль у фінансуванні системи охорони здоров'я та частково компенсує суспільні витрати, пов'язані зі споживанням тютюнових та алкогольних виробів. Водночас його потенціал є обмеженим, що зумовлює необхідність поєднання акцизної політики з іншими інструментами бюджетного регулювання.

Попри успішну реалізацію фіскальних цілей акцизної політики, ключовою загрозою для ефективності «податку на здоров'я» залишається функціонування нелегального ринку. За оцінками експертів, обсяг нелегальної тютюнової продукції на українському ринку у 2025 році становив приблизно 5,5 млрд сигарет, що призводить до значних недоотримань податкових надходжень, оцінюваних у 26,5 млрд грн щорічно. За даними моніторингу Kantar Україна, у жовтні 2025 року частка контрафактної тютюнової продукції сягнула 17,8%, переважно через масове розповсюдження товарів із підробленими акцизними марками [17].

У науковій літературі та аналітичних звітах фіскальних органів описано численні типові схеми ухиляння від оподаткування підакцизних товарів. Серед них – реалізація продукції через підставних осіб або фіктивні торгові точки, а також зміни структури власності підприємств, які дозволяють приховувати реальних бенефіціарів і розмивати податкову базу, навіть за умови декларування значних виторгів [18]. Такі практики створюють критичний ризик для стабільності бюджетних надходжень і підривають соціальну ефективність акцизного збору як інструменту «податку на здоров'я».

Усвідомлюючи масштаб загроз, держава розпочала комплексну трансформацію механізмів контролю за обігом підакцизних товарів. Експертна спільнота зазначає, що для подолання схем мінімізації податків потрібна системна перебудова, яка включає підвищення ефективності контролюючих органів, мінімізацію корупційних ризиків, реформування судової системи та побудову інклюзивних інституцій [19]. Практичним результатом цих зусиль стало прийняття Закону України від 18 червня 2024 року № 3817-IX, що закладає фундамент нової архітектури ринку підакцизних товарів і унеможливлює функціонування великих схем «тіньової» торгівлі. Закон визначає основні засади державної політики щодо регулювання виробництва, ввезення, вивезення, гуртової та роздрібної торгівлі спиртом етиловим, алкогольними напоями, тютюновими виробами та тютюновою сировиною [20].

Важливим етапом цифровізації контролю стало запровадження Реєстру сайтів продавців підакцизних товарів, рішення про що було ухвалене Урядом 22 жовтня 2024 року. Ця ініціатива передбачає публічний облік усіх суб'єктів господарювання, які здійснюють торгівлю алкоголем, тютюном або пальним через Інтернет, що дозволяє споживачам верифікувати легальність продавців і обмежує простір для діяльності нелегальних ресурсів [21].

Запровадження реєстру виконує подвійну функцію: по-перше, забезпечує прозорість ринку шляхом ідентифікації всіх легальних учасників; по-друге, захищає споживачів і бюджет, оскільки дозволяє відокремити легальні точки продажу, які сплачують акциз, від нелегальних постачальників контрафакту. Розширення інструментарію контролю через цифровізацію та створення прозорих реєстрів є критично важливим етапом еволюції акцизної політики у 2026 році. Ефективність подальшої гармонізації ставок з нормами ЄС буде прямо залежати від здатності держави забезпечити невідворотність покарання за роботу в «тіні», перетворюючи фіскальний тиск на реальний механізм захисту суспільного здоров'я. Лише комплексне поєднання тарифної політики та жорсткого адміністрування дозволяє досягти балансу між стабільним наповненням бюджету та зниженням рівня споживання шкідливої продукції.

Висновки. Проведене дослідження підтвердило, що акцизне оподаткування тютюнових та алкогольних виробів в Україні є важливим інструментом реалізації фіскальної та соціально-економічної політики держави. Акцизний податок забезпечує стабільні бюджетні надходження та одночасно виконує регуляторну функцію, спрямовану на обмеження споживання продукції, що негативно впливає на стан громадського здоров'я та потребує додаткових державних витрат у сфері охорони здоров'я.

Результати аналізу засвідчили, що упродовж 2020–2025 років підвищення ставок акцизного податку супроводжувалося зростанням бюджетних надходжень від тютюнових та алкогольних виробів, що свідчить про високу фіскальну ефективність цього інструменту. Встановлено, що тютюнові вироби формують основну частку акцизних доходів бюджету, а акцизний податок частково компенсує суспільні витрати, пов'язані зі споживанням шкідливої продукції. Водночас його фіскальний потенціал залишається обмеженим і не забезпечує повного покриття видатків системи охорони здоров'я.

У ході дослідження також встановлено, що ефективність акцизної політики суттєво залежить від рівня детінізації ринку підакцизної продукції. Поширення нелегального обігу тютюнових виробів призводить до втрат бюджетних надходжень та знижує результативність державного регулювання. У зв'язку з цим важливого значення набувають цифровізація податкового адміністрування, упровадження сучасних механізмів контролю та підвищення прозорості обігу підакцизних товарів.

Отже, ефективність акцизної політики в сучасних умовах визначається не лише рівнем податкового навантаження, а й здатністю держави забезпечити результативне адміністрування, мінімізувати масштаби тіньового ринку та підтримувати баланс між фіскальними інтересами і соціальними цілями оподаткування. Подальші наукові дослідження доцільно зосередити на розробленні механізмів цифрового контролю за обігом підакцизної продукції, оцінюванні ефективності електронних систем адміністрування акцизного податку та визначенні оптимального рівня акцизного навантаження з урахуванням ризиків тінізації ринку й необхідності гармонізації податкової політики України з вимогами ЄС.

Conclusions. The conducted research has confirmed that excise taxation of tobacco and alcohol products in Ukraine is an important instrument for implementing the fiscal and socio-economic policy of the state. The excise tax ensures stable budget revenues and simultaneously performs a regulatory function aimed at limiting the consumption of products that negatively affect the state of public health and require additional state expenditures in the healthcare sector.

The results of the analysis have demonstrated that during 2020–2025 the increase in excise tax rates was accompanied by a growth in budget revenues from tobacco and alcohol products, which indicates the high fiscal efficiency of this instrument. It has been established that tobacco products form the main share of excise budget revenues, while the excise tax partially compensates for the social costs associated with the consumption of harmful products. At the same time, its fiscal potential remains limited and does not ensure full coverage of healthcare system expenditures.

The study has also established that the effectiveness of excise policy substantially depends on the level of de-shadowing of the excisable goods market. The spread of illegal circulation of tobacco products leads to losses in budget revenues and reduces the effectiveness of state regulation. In this regard, the digitalisation of tax administration, the implementation of modern control mechanisms, and the enhancement of transparency in the circulation of excisable goods acquire significant importance.

Thus, the effectiveness of excise policy under current conditions is determined not only by the level of the tax burden, but also by the state's ability to ensure effective administration, minimise the scale of the shadow market, and maintain a balance between the fiscal interests and social objectives of taxation. Further scientific research should focus on developing mechanisms for digital control over the circulation of excisable products, assessing the effectiveness of electronic systems for excise tax administration, and determining the optimal level of excise burden, taking into account the risks of market shadowing and the need to harmonise Ukraine's tax policy with EU requirements.

Список використаних джерел

1. Асоціація міст України. Акциз на тютюн: алгоритм розрахунку обсягу надходжень до бюджету громади, виявлення втрат та кроки у боротьбі із тіньовим обігом: метод. рек. у сфері місцевих фінансів. 2024. 35 с. URL: https://auc.org.ua/sites/default/files/library/finansy_2024.pdf (дата звернення: 03.05.2026).
2. Йованович Б., Кунгл Н., Фідановскі К., Росс Х. Аналіз фіскального та медичного впливу підвищення акцизів на тютюнові вироби в Україні. *Аналітичні записки та звіти з питань політики 82.* Серпень 2024. URL: https://wiiw.ac.at/analysis-of-the-fiscal-and-health-impact-of-increasing-tobacco-excise-taxes-in-ukraine-ukrainian-version-analiz-fiskal-nogo-ta-medichnogo-vplivu-pidvischennja-akciziv-na-tjutjunovi-virobi-v-ukraini-dlp-6996.pdf (дата звернення: 04.05.2026).
3. Dobrovolska O., Sonntag R., Kachula S., Lysiak L., Lastovchenko P. Tax policy and activation of internal factors of economic growth: EU experience for Ukraine. *Public and Municipal Finance*. 2024. Vol. 13. No 1. PP. 70–82. URL: https://dspace.dsau.dp.ua/bitstream/123456789/10050/1/1_%d1%81%d1%82%d0%b0%d1%82%d1%82%d1%8f.pdf (дата звернення: 12.05.2026).
4. Haidai Y. Harmonising the Tax Policy with the EU. The Framework and Opportunities for Ukraine: analytical note. *Centre for Economic Strategy*. 2023. URL: https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2023/06/harmonising-the-tax-policy-with-the-eu.-the-framework-and-opportunities-for-ukraine-2.pdf (дата звернення: 10.05.2026).
5. European Commission. Commission Staff Working Document. *Annual Report on Taxation 2024. Review of Taxation Policies in EU Member States.* Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2024. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/swd/2024/0172/COM_SWD(2024)0172_EN.pdf (дата звернення: 08.05.2026).
6. Кощук Т., Пасічний М. Нелегальна торгівля рідинами для електронних сигарет: UPDATES / за загальною редакцією Т. Кощук. Growford Institute. К: 2025. 58 с. URL: https://www.growford.org.ua/wp-content/uploads/Growford_E_Liquids_2025.pdf (дата звернення: 03.05.2026).

7. Кощук Т., Пасічний М. Нелегальна торгівля сигаретами: тенденції та заходи протидії / за загальною редакцією Т. Кощук. Growford Institute. К: 2025. 74 с. URL: https://www.growford.org.ua/wp-content/uploads/Growford_ILL_Cigarretes_2025.pdf (дата звернення: 03.05.2026).
8. Щирий Г. Л. Потенціал акцизного оподаткування у системі формування бюджетних ресурсів : дис. … д-ра філософії: 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» / Університет митної справи та фінансів. Дніпро, 2022. 221 с. URL: http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/4787/1/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20PhD-%D0%A9%D0%B8%D1%80%D0%B8%D0%B8%20%D0%93.%D0%9B.-2022.pdf (дата звернення: 30.04.2026).
9. Przekota G., Kowal-Pawul A., Szczepańska-Przekota A. Determinants of the Shadow Economy-Implications for Fiscal Sustainability and Sustainable Development in the EU. *Sustainability*. 2025. Vol. 17. No. 20. URL: https://www.researchgate.net/publication/396668075_Determinants_of_the_Shadow_Economy-Implications_for_Fiscal_Sustainability_and_Sustainable_Development_in_the_EU (дата звернення: 12.05.2026). DOI: https://doi.org/10.3390/su17209033
10. OECD. Consumption Tax Trends 2024: VAT/GST and Excise, Core Design Features and Trends, OECD Publishing, Paris. 2024. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2024/11/consumption-tax-trends-2024_57c7322a/dcd4dd36-en.pdf (дата звернення: 12.05.2026).
11. Council Directive 2011/64/EU of 21 June 2011 on the structure and rates of excise duty applied to manufactured tobacco (codification). URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/64/oj/eng (дата звернення: 12.05.2026).
12. Maldonado N., Blecher E, Fleischhaker C. Saving Lives while Raising Revenue: Opportunities in Brazil's reform of indirect taxes to improve Tobacco, Alcohol, and Sugar-Sweetened Beverages (SSBs) Excise Taxes. 2024. *Health Taxes Knowledge.* Note # 6. Global Tax Program, World Bank. Washington, DC. URL: https://documents1.worldbank.org/curated/en/099055110092499538/pdf/IDU-836439fd-d315-4323-b747-d709cf25bc2f.pdf (дата звернення: 12.05.2026).
13. Tobacco smoking in Ukraine. *Global State of Tobacco Harm Reduction*: website. 2025. URL: https://gsthr.org/countries/profile/ukr/cigarettes/ (дата звернення: 12.05.2026).
14. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві: Закон України від 01.01.2022 р. № 466-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-20#Text (дата звернення: 01.05.2026).
15. Доходи. Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції). *Open Budget*: веб-сайт. 2020. URL: https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes?fundType=COMMON&monthFrom=1&month=12&year=2020&budgetType=CONSOLIDATED&code=14020000 (дата звернення: 14.05.2026).
16. Видатки. Програмна класифікація. *Open Budget*: веб-сайт. 2026. URL: https://openbudget.gov.ua/national-budget/expenses?class=program (дата звернення: 14.05.2026).
17. Моніторинг нелегальної торгівлі тютюновими виробами в Україні 2025. Хвиля 4. *Kantar*: веб-сайт. 2025. URL: https://www.kantar.com/ua/inspiration/ait/ait-wave-4-2025 (дата звернення: 14.05.2026).
18. Прасад А. Податкова анулювала ліцензії на оптову торгівлю алкоголем компанії з групи Global Spirits Черняка. *Forbes* : веб-сайт. 2025. URL: https://forbes.ua/news/podatkova-anulyuvala-litsenzii-na-optovu-torgivlyu-alkogolem-kompanii-z-grupi-global-spirits-chernyaka-05032025-27746 (дата звернення: 14.05.2026).
19. Гетман О. Тінь у підакцизних товарах: скільки втрачає держава на схемах і що з цим робити. *РБК-Україна* : веб-сайт. 2024. URL: https://www.rbc.ua/rus/news/tin-pidaktsiznih-tovarah-skilki-vtrachae-1720022706.html (дата звернення: 15.05.2026).
20. Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, спиртових дистилятів, біоетанолу, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, тютюнової сировини, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, та пального: Закон України від 01.01.2026 р. № 3817-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3817-20/comp20260101 (дата звернення: 11.05.2026).
21. Уряд запроваджує Реєстр сайтів продавців підакцизних товарів: крок до прозорого ринку та захисту споживачів. *Урядовий портал*: веб-сайт. 2025. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-zaprovadzhuie-reiestr-saitiv-prodavtsiv-pidaktsyznykh-tovariv-krok-do-prozoroho-rynku-ta-zakhystu-spozhyvachiv (дата звернення: 09.05.2026).

References

1. Asotsiatsiia mist Ukrainy (2024) Aktsyz na tiutiun: alhorytm rozrakhunku obsiahu nadkhodzhen do biudzhetu hromady, vyiavlennia vtrat ta kroky u borotbi iz tinovym obihom: metod. rek. u sferi mistsevykh finansiv. [Tobacco excise tax: algorithm for calculating the volume of revenues to the community budget, identifying losses and steps in combating shadow circulation: methodological recommendations in the field of local finance]. Available at: https://auc.org.ua/sites/default/files/library/finansy_2024.pdf (accessed: 03 May 2026).

2. Yovanovych B., Kunhl N., Fidanovski K., Ross Kh. (2024) Analiz fiskalnoho ta medychnoho vplyvu pidvyshchennia aktsyziv na tiutiunovi vyroby v Ukraini [Analysis of the fiscal and medical impact of increasing excise taxes on tobacco products in Ukraine]. Analitychni zapysky ta zvity z pytan polityky 82. Serpen. Available at: https://wiiw.ac.at/analysis-of-the-fiscal-and-health-impact-of-increasing-tobacco-excise-taxes-in-ukraine-ukrainian-version-analiz-fiskal-nogo-ta-medichnogo-vplivu-pidvischennja-akciziv-na-tjutjunovi-virobi-v-ukraini-dlp-6996.pdf (accessed: 04 May 2026).
3. Dobrovolska O., Sonntag R., Kachula S., Lysiak L., Lastovchenko P. (2024) Tax policy and activation of internal factors of economic growth: EU experience for Ukraine. *Public and Municipal Finance*, vol. 13, no. 1, pp. 70–82. Available at: https://dspace.dsau.dp.ua/bitstream/123456789/10050/1/1_%d1%81%d1%82%d0%b0%d1%82%d1%82%d1%8f.pdf (accessed: 12 May 2026).
4. Haidai Y. (2023) Harmonising the Tax Policy with the EU. The Framework and Opportunities for Ukraine: analytical note. *Centre for Economic Strategy*. Available at: https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2023/06/harmonising-the-tax-policy-with-the-eu.-the-framework-and-opportunities-for-ukraine-2.pdf (accessed: 10 May 2026).
5. European Commission (2024) Commission Staff Working Document. *Annual Report on Taxation 2024. Review of Taxation Policies in EU Member States.* Luxembourg: Publications Office of the European Union,. Available at: https://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/swd/2024/0172/COM_SWD(2024)0172_EN.pdf (accessed: 08 May 2026).
6. Koshchuk T., Pasichnyi M. (2025) Nelehalna torhivlia ridynamy dlia elektronnykh syharet: UPDATES [Illegal trade in e-cigarette liquids: UPDATES]. Growford Institute. K. 58 p. Available at: https://www.growford.org.ua/wp-content/uploads/Growford_E_Liquids_2025.pdf (accessed: 03 May 2026).
7. Koshchuk T., Pasichnyi M. (2025) Nelehalna torhivlia syharetamy: tendentsii ta zakhody protydii [Illicit cigarette trade: trends and countermeasures]. Growford Institute. K. 74 p. Available at: https://www.growford.org.ua/wp-content/uploads/Growford_ILL_Cigarretes_2025.pdf (accessed: 03 May 2026).
8. Shchyryi H. L. (2022) *Potentsial aktsyznoho opodatkuvannia u systemi formuvannia biudzhetnykh resursiv* [The potential of excise taxation in the system of formation of budgetary resources] (PhD Thesis), Dnipro: University of Customs and Finance, 221 p. Available at: http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/4787/1/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20PhD-%D0%A9%D0%B8%D1%80%D0%B8%D0%B8%20%D0%93.%D0%9B.-2022.pdf (accessed: 30 April 2026).
9. Przekota G., Kowal-Pawul A., Szczepańska-Przekota A. (2025) Determinants of the Shadow Economy-Implications for Fiscal Sustainability and Sustainable Development in the EU. *Sustainability*, vol. 17, no. 20. Available at: https://www.researchgate.net/publication/396668075_Determinants_of_the_Shadow_Economy-Implications_for_Fiscal_Sustainability_and_Sustainable_Development_in_the_EU (accessed: 12 May 2026). DOI: https://doi.org/10.3390/su17209033
10. OECD (2024) Consumption Tax Trends 2024: VAT/GST and Excise, Core Design Features and Trends, OECD Publishing, Paris. Available at: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2024/11/consumption-tax-trends-2024_57c7322a/dcd4dd36-en.pdf (accessed: 12 May 2026).
11. Council Directive 2011/64/EU of 21 June 2011 on the structure and rates of excise duty applied to manufactured tobacco (codification) (2011). Available at: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/64/oj/eng (accessed: 12 May 2026).
12. Maldonado N., Blecher E, Fleischhaker C. (2024) Saving Lives while Raising Revenue: Opportunities in Brazil's reform of indirect taxes to improve Tobacco, Alcohol, and Sugar-Sweetened Beverages (SSBs) Excise Taxes. *Health Taxes Knowledge.* Note # 6. Global Tax Program, World Bank. Washington, DC. Available at: https://documents1.worldbank.org/curated/en/099055110092499538/pdf/IDU-836439fd-d315-4323-b747-d709cf25bc2f.pdf (accessed: 12 May 2026).
13. Tobacco smoking in Ukraine (2025) *Global State of Tobacco Harm Reduction*: website. Available at: https://gsthr.org/countries/profile/ukr/cigarettes/ (accessed: 12 May 2026).
14. Verkhovna Rada Ukrainy (2022) Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy shchodo vdoskonalennia administruvannia podatkiv, usunennia tekhnichnykh ta lohichnykh neuzghodzhenostei u podatkovomu zakonodavstvi: Zakon Ukrainy vid 01.01.2022 № 466-IX [On amendments to the Tax Code of Ukraine on improving tax administration, eliminating technical and logical inconsistencies in tax legislation: Law of Ukraine of 01.01.2022 No. 466-IX]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-20#Text (accessed: 1 May 2026).
15. Dokhody. Aktsyznyi podatok z vyroblenykh v Ukraini pidaktsyznykh tovariv (produktsii) [Revenues. Excise tax on excisable goods (products) produced in Ukraine] (2020). *Open Budget:* website. Available at: https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes?fundType=COMMON&monthFrom=1&month=12&year=2020&budgetType=CONSOLIDATED&code=14020000 (accessed: 14 May 2026).

16. Vydatky. Prohramna klasyfikatsiia [Expenditures. Program classification] (2026). *Open Budget*: website. Available at: https://openbudget.gov.ua/national-budget/expenses?class=program (accessed: 14 May 2026)
17. Monitorynh nelehalnoi torhivli tiutiunovymy vyrobamy v Ukraini 2025. Khvylia 4 [Monitoring of illegal trade in tobacco products in Ukraine 2025. Wave 4] (2025). *Kantar:* website. Available at: https://www.kantar.com/ua/inspiration/ait/ait-wave-4-2025 (accessed: 14 May 2026).
18. Prasad A. (2025) Podatkova anuliuvala litsenzii na optovu torhivliu alkoholem kompanii z hrupy Global Spirits Cherniaka [The tax authority revoked the wholesale alcohol trade licenses of a company from Cherniak's Global Spirits group]. *Forbes*: website. Available at: https://forbes.ua/news/podatkova-anulyuvala-litsenzii-na-optovu-torgivlyu-alkogolem-kompanii-z-grupi-global-spirits-chernyaka-05032025-27746 (accessed: 14 May 2026).
19. Hetman O. (2024) Tin u pidaktsyznykh tovarakh: skilky vtrachaie derzhava na skhemakh i shcho z tsym robyty [Shadow in excisable goods: how much the state loses on schemes and what to do about it]. *RBC-Ukraina*: website. Available at: https://www.rbc.ua/rus/news/tin-pidaktsiznih-tovarah-skilki-vtrachae-1720022706.html (accessed: 15 May 2026).
20. Verkhovna Rada Ukrainy (2026) Pro derzhavne rehuliuvannia vyrobnytstva i obihu spyrtu etylovoho, spyrtovykh dystyliativ, bioetanolu, alkoholnykh napoiv, tiutiunovykh vyrobiv, tiutiunovoi syrovyny, ridyn, shcho vykorystovuiutsia v elektronnykh syharetakh, ta palnoho: Zakon Ukrainy vid 01.01.2026 № 3817-IX [On state regulation of the production and circulation of ethyl alcohol, alcohol distillates, bioethanol, alcoholic beverages, tobacco products, tobacco raw materials, liquids used in electronic cigarettes, and fuel: Law of Ukraine of 01.01.2026 No. 3817-IX]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3817-20/comp20260101 (accessed: 11 May 2026).
21. Uriad zaprovadzhuie Reiestr saitiv prodavtsiv pidaktsyznykh tovariv: krok do prozoroho rynku ta zakhystu spozhyvachiv [The government introduces a Register of websites of sellers of excisable goods: a step towards a transparent market and consumer protection] (2025). *Uriadovyi portal:* website. Available at: https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-zaprovadzhuie-reiestr-saitiv-prodavtsiv-pidaktsyznykh-tovariv-krok-do-prozoroho-rynku-ta-zakhystu-spozhyvachiv (accessed: 9 May 2026).